

ДОКУМЕНТУВАННЯ ПАМ'ЯТОК МОНУМЕНТАЛЬНОГО ЖИВОПИСУ

Анотація. Стаття присвячена проблемам атрибуції, наукового опису та облікування предметів музейного фонду. Обґрунтовується висновок про невідповідність існуючих стандартів уніфікованого опису для об'єктів різної типологічної належності. Основну увагу приділено пам'яткам монументального живопису, нерозривно пов'язаним з архітектурними об'єктами. Запропоновано нову, спеціальну форму уніфікованого паспорта для цього виду пам'яток. Паспорт супроводжується детальною інструкцією щодо його заповнення.

Ключові слова: музейний облік, музейний фонд, мозаїки, фрески, стінопис, паспортизація, музеєзнавство.

Аннотация. Статья посвящена проблемам атрибуции, научного описания и учета предметов музейного фонда. Обосновывается вывод о несоответствии существующих стандартов унифицированного описания для объектов различной типологической принадлежности. Основное внимание уделено памятникам монументальной живописи, неразрывно связанным с архитектурными

ми объектами. Предложено новую, специальную форму унифицированного паспорта для этого вида памятников. Паспорт сопровождается детальной инструкцией по его заполнению.

Ключевые слова: музейный учет, музейный фонд, мозаики, фрески, настенная живопись, паспортизация, музееведение.

Summary. The article is devoted to the problem of attribution, scientific description and registration of the items of the museum fund. The conclusion about discrepancy of the existing standards of the unified description of the items of different typological appurtenance is justified. The main attention is paid to the monuments of the monumental paintings that are closely connected with the architectural objects. A new special form of the unified passport for such type of the monuments is suggested. The detailed instruction regarding the passport filling in is attached.

Key words: museum registration, museum fund, mosaics, frescoes, wall painting, certification, museology.

Перш ніж звернутися до теми про документування пам'яток монументального живопису, необхідно зазначити, що всі теоретичні проблеми музейного обліку та, відповідно, наукового опису різнотипних експонатів мають доволі глибоке історичне коріння, пов'язане з розвитком суспільного ставлення до культурного статусу музейних предметів. Здійснюючи стислий екскурс в історію питання, доцільно звернути увагу на розвиток методики обліку в Київському художньо-промисловому і науковому музеї та у його наступників, які завдяки безперервній спадковій лінії сформували цінне джерело для музеєзнавчих досліджень. Власне, початок ведення облікової документації в цій установі слід віднести ще до часу діяльності Київського Товариства старожитностей і мистецтв, за два роки до заснування музею з аналогічною назвою. Вже тоді Вікентій Хвойка почав послідовно фіксувати предмети з археологічних колекцій. Процес тривав

після офіційного відкриття експозиції, яке відбулося 30 грудня 1904 р. Тоді ж Міський музей старожитностей і мистецтв було перейменовано на Київський художньо-промисловий і науковий музей. Уся облікова документація на той час була представлена єдиною інвентарною книгою, експонати в якій фіксувались за часом надходження, без урахування датування чи типологічної належності, місця знахідки та інших атрибутивних ознак.

Після революції та передання музеїв у відання Наркомпросу ситуація поступово змінюється. Зростання загального рівня освіти в суспільстві й, відповідно, кількості наукових центрів зумовило значне розширення зацікавленої аудиторії. Окрім того, музейні колекції (і не лише їх частина з дорогоцінних металів) почали сприйматись як важлива складова державного майнового фонду і вимоги до обліку та звітної документації суттєво ускладнились. Ставлення до музейних колекцій як до важли-

вого історичного джерела стимулювало й вимоги до підвищення їх інформативності. На додачу до інвентарних книг дедалі ширше застосовуються індивідуальні облікові картки, до яких, окрім опису, вносять атрибутивні дані, посилання на речові аналоги, архівні джерела та літературу. Формуються обов'язкові вимоги щодо наявності даних про джерело надходження, місце та умови знахідки, відомості про подальшу історію експоната тощо.

Специфічний вплив на документування музейних предметів мав розвиток каталогізації, який, вимагаючи системного підходу, об'єктивно потребував усталених правил щодо типології та класифікації, а також певних стандартів для візуального опису, атрибутивних даних та іншої інформації. Фактично, саме такі причини обумовили появу самої ідеї уніфікації облікових описів. Ще 1978 р. Пітер Хомулус з Канади та Роберт Дж. Ченхілл із США представили на обговорення Комітету з документації Міжнародної ради музеїв ICOM проект стандарту опису музейного предмета, який складався з шістнадцяти інформаційних категорій. Проект було прийнято за основу для подальших розробок у цьому напрямі, якими активно займалися музейні (та причетні до них) установи різних країн світу. У СРСР відповід-

ний стандарт було розроблено та затверджено Міністерством культури 1987 р. “Уніфікований паспорт на рухомі пам'ятки історії культури (музейні предмети)” складався з сорока семи полів для різних ознак опису.

На сьогодні будова уніфікованих паспортів, розроблених для музеїв як Росії, так і України, зазнала помітних змін. Необхідно зауважити, що проблеми, пов'язані з розбіжністю у методах опису різнотипних експонатів, не можна вважати вирішеними навіть для “рухомої” частини музейного фонду. Водночас треба мати на увазі, що порівняно з “рухомим” складом музейних колекцій пам'ятки монументального живопису стали об'єктом уніфікованого обліку не так давно. Саме у зв'язку з цим, облікова документація, призначена для опису рухомих предметів, стала виконувати ту саму функцію і для фресок, мозаїк та інших об'єктів монументального мистецтва, невіддільно пов'язаних з конкретними пам'ятками архітектури. В цій ситуації невідповідність форми чинного уніфікованого паспорта для такого типу пам'яток можна вважати очевидною. З огляду на це, співробітниками Національного заповідника “Софія Київська” запропоновано проект спеціалізованого паспорта для різних типів монументального живопису.

Література:

1. Атрибуция музейного памятника: Классификация, терминология, методика. Справочник / под ред. И. В. Дубова; Российский этнографический музей. – СПб., 1999.
2. Дремайлов А. В. Концепция Государственного каталога Музейного фонда Российской Федерации / А. В. Дремайлов // Госбук. Экспертная сеть по вопросам государственного управления. [Електронний ресурс] — <http://www.gosbook.ru/node/29273>.
3. Инструкция по учету и хранению музейных ценностей, находящихся в государственных музеях СССР. – М., 1984.
4. Інструкція з обліку, зберігання та використання музейних предметів і музейних колекцій державної частини Музейного фонду України. – Київ, 2007.
5. Кузьмина Е. С. Международные информационные системы описания музейных предметов на основе компьютерных изображений / Е. С. Кузьмина. – АДТИТ'99. Тезисы докладов. Ярославль, 1999.
6. Маневич Г. М. Метаданные и музейные электронные каталоги / Г. М. Маневич. – EVA'99. Матер. конф. – М., 1999.
7. Методические рекомендации по составлению унифицированного паспорта на движимые памятники истории и культуры (музейные предметы). – Приложение к приказу МК СССР от 17.06.87, № 282.
8. Міжнародний стандарт “ISO-10918”. [Електронний ресурс] — http://jura.jpeg.org/ItemT_ca.htm.
9. Никишин Н. А. Язык музея как универсальная моделирующая система музейной деятельности / Н. А. Никишин. – Музеоведение. Проблемы культурной коммуникации в музейной деятельности. – М., 1989.
10. Ноль Л. Я. Компьютерные технологии в музее / Л. Я. Ноль. – Москва, 1999.
11. Панченко М. В. Старі підходи до нових проблем. Музейний облік на сучасному етапі / М. В. Панченко // Український музей. – 1(3). – К., 2005.
12. “Про Музейний фонд України”: Положення, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20.07.2000 № 1147.

Додаток
ПРОЕКТ**ПАСПОРТ
ПАМ'ЯТКИ МОНУМЕНТАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА****1. ОБ'ЄКТ НЕРУХОМОЇ СПАДЩИНИ, ЯКОМУ НАЛЕЖИТЬ ОБ'ЄКТ ОПИСУ**

Назва	Софійський собор
Місцезнаходження	Київ, вул. Володимирська, 24
Датування	Друга чверть XI–XIX ст.

Охор. №	Тип	Вид	Категорія
1/1	Споруда	Пам'ятка архітектури та містобудування; монументального мистецтва	Національного значення

2. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПІДПОРЯДКУВАННЯ

Міністерство культури України

3. УСТАНОВА:

Національний заповідник "Софія Київська", 01001, Київ-01, вул. Володимирська, 24

4. НАЗВА ОБ'ЄКТА ОПИСУ (КОМПЛЕКСУ ОБ'ЄКТІВ), ОБЛІКОВІ ПОЗНАЧЕННЯ

№	Назва об'єкта (для комплексу – назва комплексу та його елементів)	Інв. №:	Старі облікові позначення	Інші назви (протягом часу існування об'єкта)
1.	Мученик Феопіст (Агапій?)	XXX	Відсутні	Не відомі

5. ТИПОЛОГІЯ ОБ'ЄКТА ОПИСУ

Вид	Матеріально-технологічна та тематична характеристика
Монументальний живопис	Настінний фресковий розпис. Зображення з циклу одноосібних образів мучеників Євстафія, Феопістії, Феопіста, Агапія

6. РОЗТАШУВАННЯ В ІНТЕР'ЄРІ / ЕКСТЕР'ЄРІ

Опис локалізації (для комплексу – найменування елементів з описом локалізації)	Топографічний код (для комплексу – коди елементів)
Західна внутрішня галерея. Лопатка південної частини галереї, східної сторони. Лицьова грань. Відстань від сучасної підлоги до нижнього облямування 0,60 м (відносно первинної підлоги сучасна підлога піднята)	XXX

7. РОЗМІР

Розміри відповідно до зовнішнього периметру (для комплексу – найменування елементів з розмірами відповідно до зовнішніх периметрів)	Назва та розмір архітектурної основи. Визначення розташування на основі
240x116 см	Лицьова грань лопатки розміром 3x1,16 м (первинна висота лопатки зменшена внаслідок підйому рівня підлоги). Угорі висота лопатки обмежена карнизом. Верхня сторона зображення збігається з рівнем карнизу, бічні сторони зображення збігаються з гранями лопатки, між нижнім облямуванням та підлогою розташовується цокольна панель (частково перекрита новою підлогою).

8. ДАТА

Вірогідно друга чверть XI ст.

9. ЗАМОВНИК

Ярослав Мудрий, київський князь 1017, 1019–1054 роки

10. АВТОР (ВИКОНАВЦІ)

Представники візантійської художньої школи

11. ОПИС ЧАСТИН, ЯКІ НАЛЕЖАТЬ ЕТАПУ СТВОРЕННЯ ОБ'ЄКТА**Стан збережених частин**

Тинькова основа збереглася на всій площі зображення, існують дрібні механічні ушкодження. Фарбовий шар змито частково або до тинькової основи на 50% площі зображення.

Матеріали і техніка живопису

Тиньк. Вапняний з солом'яним наповнювачем, поверхня гладенька. По свіжому тиньку циркульна грав'я на німбі. Пігменти. Вохра жовта та червона, темно-коричнева умбра, чорний, оливково-зелений, сурик свинцевий, білила. Техніка. Пігменти нанесені по свіжому тиньку (можливо, з клейовими домішками). Первинний малюнок не виявлено. Тло та площина позему фарбовані однотонно. Лик та одяг модельовані по підкладках локальних кольорів кількома шарами тінювих і світлових відтінків.

Облямування

Ширина смуг облямування: верхня 8 см, бічні 9–11 см, нижня 13 см. Розмір зображення в межах облямування 228x96 см. Усі смуги облямування фарбовані червоною вохрою, по центру кожної смуги лінія шириною до 1 см сурику свинцевого (почорнів), по внутрішньому периметру смуг тонкі лінії білилі (сліди).

Зображення

Чоловіча постать на повний зріст, займає усю висоту зображення. Постава фронтальна, голова анфас, опорна нога ліва, права відставлена убік і дещо вперед. Зігнута права рука тримає перед грудьми хрест (збереглися сліди темного малюнка хреста), ліва рука виставлена перед грудьми долонею вперед. Лик безбородий, безвусий, з підкреслено високим відкритим лобом, волосся коричнево-червонувате, опускається за вуха невеликими кучерями. Одяг світло-сіра далматика з широким опліччям та широким подолом і фігурними нашивками, розташованими на грудях, на обох плечах, а також трьома такими самими нашивками внизу. Диск німба жовто-вохристій. Тло було блакитним, але зберегло лише залишки первинної чорної підкладки. Площина позему оливково-зелена. Лик зберіг коричневу первинну підкладку та залишки кількох покладених по ній шарів вохристого світлового моделювання (деталі лика майже всі змиті). Далматика по світло-сірій підкладці модельована темно-сірими смугами складок із сірими тінями, покладеними прозоро, та білильними висвітленнями. Опліччя з подолом та фігурними нашивками зберегли початкові темно-коричневі підкладки і залишки верхнього жовто-вохристого пофарбування, по якому вони промальовувалися декорацією з білильних крапок, що зображають перлини, та кольоровими каменями (збереглися сліди). На німбі залишки першої темно-коричневої підкладки і жовто-вохристого верхнього пофарбування.

Написи

Втрачені.

12. ДОПОВНЕННЯ, ЯКІ НАЛЕЖАТЬ ПІЗНІШИМ ЕТАПАМ ІСНУВАННЯ ОБ'ЄКТА (враховуючи ті, що були пізніше видалені)

№ п/п	Дата та характеристика етапу	Проведені роботи та зміни первинного стану
1	1843–1853 рр. Реставрація Софійського собору при митрополиті Філареті під керівництвом Ф. Солнцева	1. Фресковий ансамбль XI ст. розчищено від пізніших тинькових нашарувань (1843–1845). 2. Доповнення втрат тиньку XI ст.
	Записи, зроблені у 1850–1853 рр., з ділянок збереженого фрескового тиньку XI ст. були видалені у 50–60 роках ХХ ст.	3. Суцільний запис фресок XI ст. олійними фарбами (1850–1853). <i>Наслідок</i> : значні ушкодження фрескового фарбового шару після видалення записів

13. ОПИС ДОПОВНЕНЬ, ЯКІ НАЛЕЖАТЬ ПІЗНІШИМ ЕТАПАМ

1. Олійні записи ХІХ ст. при реставраціях ХХ ст. повністю видалені

14. ТЕХНІЧНИЙ СТАН УСІХ ЧАСТИН ОБ'ЄКТА (ПЕРВИННИХ, ПІЗНІШИХ ДОПОВНЕНЬ І НАШАРУВАНЬ)

Стан тинькової основи ХІ ст. і залишків фрескового фарбового шару ХІ ст. задовільний. Рештки олійних записів відсутні.

15. ПІДСТАВИ АТРИБУЦІЇ СЮЖЕТУ ТА ДЖЕРЕЛА ВІДОМОСТЕЙ ПРО ОБ'ЄКТ

15.1. Іконографія

Чоловіча постать з ликом безбородим і безвусим, що має підкреслено високий лоб, подібний до типажів лика Спаса-Еммануїла, для одноосібних зображень є традиційною іконографічною ознакою персонажа дитячого віку. Поряд з лопаткою на стіні розташовується зображення мучениці, на якому збереглося графіті ХІ ст. з написом ФЕОПІНСТН, яке свідчить, що тут представлена мучениця Феопістія. На цій же стіні розташовується фрагмент постаті невідомого мученика (зображення голови втрачене) і повністю збережена постать мученика з невеликою сивою (сірою бородою), що відповідає іконографічним ознакам Євстафія Плакиди. Відтак на цій стіні та на лопатці розташовано цикл зображень мучеників Євстафія Плакиди, Феопістії та їхніх дітей, мучеників Феопіста і Агапія.

15.2. Автентичні написи, які є складовими частинами об'єкта

№	Текст мовою оригіналу	Текст в українському перекладі
	Втрачений	—

15.3. Автографи автора (авторів) на збережених частинах об'єкта

№	Спосіб виконання	Текст мовою оригіналу	Текст в українському перекладі
	Не виявлено	Не виявлено	—

15.4. Графіті по сухому розчину

№	Опис	Текст в українському перекладі
	Графіті на постаті, розташованій поряд	Феопістія

15.5. Написи, які є складовими частинами пізніших доповнень і нашарувань

№	Текст мовою оригіналу	Текст в українському перекладі
	Не збереглися	—

15.6. Стилiстичні аналогії

Ієратичний стиль, типовий для представлення персонажів одноосібних зображень мозаїчного та фрескового ансамблю Софійського собору. Зображення лика зберегло рештки шарів з ознаками світлотіньового моделювання об'ємної форми, характерного для тих фресок Софійського собору, де трактування тілесних частин орієнтоване на елліністичну малярську традицію. Моделювання складок умовне, тритонову технікою, поширеною у стінних розписах ХІ ст.

16. БІБЛІОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ

Літопис Руський /Пер. Л. Махновця. – К., 1989.

Лебединцев П. История возобновления Киево-Софийского собора в 1843–1853 годах. – К., 1879; Вздорнов Г. И. История открытия и изучения древнерусской живописи. – М., 1986. – С. 135–137; Евсеєва Л. М. Афинская книга образцов XV в. О методе работы и моделях средневекового художника. – М., 1998. – С. 316.

Герасименко Н. В., Захарова А. В., Сарабьянов В. Д. Изображения святых во внутренних галереях Софии Киевской. Часть I. Внутренние галереи // Византийский временник. – 2007. – Т. 66(91). – С. 32, 33, 41.

17. АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ

Реставраційні звіти 1950–1960-х рр. // Науковий архів НЗ “СК”.

18. АНАЛІТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дата	Вид досліджень	Результати досліджень	Організація-виконавець	Документація
	Не проводилися	—	—	—

19. ПЕРЕЛІК РЕСТАВРАЦІЙНИХ І КОНСЕРВАЦІЙНИХ РОБІТ НА ОБ'ЄКТИ ОПИСУ

Дата	Види заходів	Виконавець	Замовник	Документація
1950–1960 рр.	Консервація тинькової основи, розчищення від олійних записів	Інститут монументально-го живопису, Міжобласні реставраційні майстерні. Керівник робіт Л. Каленіченко	Академія архітектури УРСР, Держбуд УРСР	Реставраційні звіти 1950–1960 // Архів НА НЗ “СК”

20. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗБЕРІГАННЯ ТА КОНСЕРВАЦІЇ

Згідно з рішеннями Реставраційної ради НЗ “СК” від ...

21. КАРТОГРАМИ ТОПОГРАФІЧНОГО КОДУ (документи, які їх замінюють)

№	Назва документа	Кількість	Дата затвердження	Місце зберігання
1.	XX	XX	XX	XX

22. ГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ ТА ФОТОФІКСАЦІЯ

№	Назва документа	Кількість	Дата затвердження	Місце зберігання
1.	XX	XX	XX	XX

23. ДОДАТКОВІ МАТЕРІАЛИ

№	Назва	Кількість	Дата	Місце зберігання
1.	Віртуальний тур по Софійському собору. – Київ: “GetPano”. – 2012.	1	2012 р.	Відділ інформаційного забезпечення НЗ “СК”

ПАСПОРТ СКЛАВ

Посада та назва організації	Прізвище, ініціали	Підпис	Дата

ЗАВІРЕНО

Посада та назва організації	Прізвище, ініціали	Підпис	Дата